

Ђорђе Шуњеварић

ТУМАЧЕЊЕ ФОРМУЛАТИВНОСТИ ВРЕМЕНСКИХ ОДРЕДНИЦА У ДЕМОНОЛОШКИМ ПРЕДАЊИМА

(Данијела Поповић, „Прилеже мрак на планине: прилог проучавању времена у демонолошким предањима“, *Жанрови предања*, Нови Сад: International Society for Folk Narrative research: Филозофски факултет у Новом Саду, 2012)

Питање проучавања времена и простора у демонолошким предањима окупира пажњу и ангажује у раду многе истраживаче у области фолклора и народних предања на многим катедрама славистике универзитета разних земаља. Покушава се открити смисао везе демонолошких предања и схватања и обичаја људи појединих крајева. Занимљива су теренска истраживања др Данијеле Поповић, претежно на теренима југоисточне Србије, на којима се уз језичку архаичност чувају и народни обичаји у вези са појмовима веровања и вере.

У том смислу значајан допринос Данијеле Поповић представља њен рад „Прилеже мрак на планине: прилог проучавању времена у демонолошким предањима“, саопштен на међународном симпозијуму који су организовали ISFNR и Центар за истраживање фолклора Катедре за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, на коме је учествовало 30 истраживача из 12 земаља и саопштило своје реферате на енглеском, руском и српском језику. Симпозијум је одржан 28–30. августа 2012. године, а целокупни научни материјал објављен је у зборнику *Жанрови предања*, који је објавио Филозофски факултет у Новом Саду. Рад који је на Симпозијуму саопштила др Данијела Поповић изазвао је значајну пажњу

због мноштва примера којима је поткрепила своја истраживања унутрашњих временско-просторних равни демонолошких предања са посебном освртом на димензију времена.

Др Данијела Поповић је доцент на Департману за српску и компаративну књижевност Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Докторирала је на Филолошком факултету Универзитета у Београду из области српске књижевности. Аутор је књиге „Реч по народу“ и више стручних радова у монографијама, часописима и на научним скуповима, међународним и домаћим. На Филозофском факултету у Нишу предаје садржаје из области српске народне књижевности.

Свој рад „Прилеже мрак на планине“ који се наменски одређује додатком „прилог проучавању времена у демонолошким предањима“ аутор детерминише у апстракту, постављајући као основни задатак проучавање унутрашње структуре демонолошких предања у њиховим тумачењима времена. Већ ту наглашава три издвојена сегмента текста у којима се димензија времена уочава: *време сусрета са демоном*, *Бахтиновско авантуристичко време: тачка сусрета и последице сусрета са демоном*. Рад је настао као резултат теренских истраживања и то се истиче на самом почетку: „Време и простор демонолошких предања у непосредној су зависности од начина мишљења архаичног човека“. Анализирајући резултате својих истраживања, др Данијела Поповић долази до закључка да се активност човека и демона у предању одвија у релацијама *добро/сигурно* и *зло/опасно*, од чега је добро дневно, људско, а зло – ноћно, демонско. Користећи примере са истражених терена, а према архаичности говора, реч је о терену призренско-тимочког дијалекта, бавила се постојањем временских одредница у демонолошким предањима и како је у њима уопште представљено време. Проучавајући основне лингвистичке поступке којима је

изражено време у демонолошким предањима, аутор открива могућности за њихову ширу комбинацију у примени. Уочава *униформност* и *формулативност* временских одредница у демонолошким предањима. То значи да се готове формуле преносе са једног предања на друго, не зависећи од терена са кога су.

У првом делу *Време сусрета са демоном* постоји неколико сегмената у којима се тумачи појављивање демона у обредно време. То су: *календарско време: празник, историјско време: рат, приватно време: године старости наратора/јунака, старо време, доба дана*. У делу *календарско време* тумаче се демонолошка предања преузета из веровања, у којима је изражена активност натприродних сила, а везују се за највеће наше празнике: Божић, прослава Светог Саве, покладе, Ђурђевдан, Благовести, Крстовдан и др. Аутор закључује да посебно одређење времена у овом смислу може означавати рат, као и приватно време (*кад сам ја била дете, као дете сам много виђовала*). Нарочити акценат стављен је на термин „старо време“, јер се радње у демонолошким предањима одвијају „у прошлом времену, које се не маркира на историјској лествици“ (у *старо време, старо доба*). Као добар познавалац језика, посебно неких дијалекатских израза, аутор пажљиво детерминише примере у којима се тумачи време и појава демона у њему. Дата су временска одређења као целине у чијим оквирима делује демон и ту се ноћ посебно наглашава. Пажљиво се уочава граница између демонског и људског времена тако што није дато временско одређење, али се такође сигнализира и престанак деловања демона, јер повратак људског времена долази са светлошћу и преласком опасног простора, као што су мост, вода или раскршће. Аутор наводи примере у којима се врши детерминација и детерминација сатима (*ноћу, неко доба ноћи, око поноћи, нешто пре дванаес сати, после дванаес ноћу*). Полазећи од

примера из фолклора, лепо се закључује да је „број временских одредница којима се маркира дан знатно мањи, што се може тумачити и чињеницом да радња у демонолошком предању кружи око тајанственог...“. У том смислу, временски локализатори су дан, јутро и сл. са посебним истицањем светлости и тако се одређује доба дана које се граничи нестајањем и поновним појављивањем демона (*почело да се расањива, кад је се расавнило, кад савнуло, развиделило се*). Писац овог текста уочава да се одређеним временским сигналимa приближавају различите фазе у доба смењивања ноћи и дана (*кад се петлови огласе, они се изгубе и не јављају се до сутра вече у то време*).

У првом делу свога рада, Данијела Поповић врло студиозно и документовано анализира добро нађене примере са терена, претежно из оних делова наше земље у којима се изразитије чувају архаична обележја живота, односа и говора.

Други део рада носи наслов *Бахтиновско авантуристичко време: тачка сусрета*, према Михаилу Бахтину, руском филозофу, књижевном критичару и теоретичару. Бахтин је, анализирајући антички роман, говорио о облицима уметничког освајања времена и простора као специфичностима авантуристичког времена. Полазећи од тог Бахтиновог става, Данијела Поповић наглашава тачку сурета на граници између појављивања и нестајања демона. Тај Бахтинов теоријски став аутор обогаћује примерима узетим са терена који се проучава, а који одређују време појављивања и нестајања демона. То је тренутак, како се у раду истиче, којим се инсистира на изненађењу, кратком трајању, али, у појединим случајевима, даје се у ширем временском интервалу (*замину гоџа време*). Тај тренутак појављивања, као и нестајања демона оставља видне трагове у човеку и његовом окружењу, а то се манифестује кроз притајени страх човека.

О последицама сусрета са демоном говори се у трећем делу текста, јер „јунак предања не прелази из

демонског у људски хронотоп без последица, безазлено и готово неосетно (као јунак бајке)“. Појава демона у народним веровањима доживљава се као контакт са нечастивим силама и зато изазива велики страх, па чак и поремећеност или смрт. Интересантна је констатација до које долази аутор текста да у демонолошким предањима сусрет јунака са демоном доводи до битних промена у њему, јер сећања на сусрет са „оностраним бићима“ понекад постају фаталистичка, преокупирају онога који је то осетио и у њему се јавља потреба да о томе говори својој околини. Наглашене су фаталне последице сусрета (*Живео је после тог догађаја, али више није био способан за рад*). Те фаталне последице сусрета са демоном исказују се одмах по сусрету или после дужег или краћег периода да би често прерасло у приповедање о догађају. Зато аутор пажљиво анализира неке инсерте из приповедања и уочава временске одреднице на различитим позицијама у причи.

Добар познавалац наших народних умотворина, посебно бајки и народних предања, а уз то и врхунски стручњак у области српског језика и књижевности, аутор показује велико осећање за језичке нијансе у одабраним примерима из говора свога народа, као и језика употребљеног у демонолошким предањима. Свесна озбиљности оваквог проучавања фолклорне баштине и велике одговорности за ту врсту рада, др Данијела Поповић на крају текста закључује да је „ово истраживање само један од бројних могућих приступа проучавању поступака који се користе у моделовању времена демонолошког предања“. Овај аналитички рад пун је изазова за слична истраживања у народној прошлости, значајан подстрек и инспирација будућим истраживачима у овој и сличним областима фолклора. Зато се пред овим текстом не остаје потпуно равнодушно, јер он нагони на размишљања о прошлости, начину живота и веровањима наших предака.